

СУЧАСНЕ СТУДЕНТСТВО У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Сучасне студентство розглядається як потенційна інтелектуальна, політична, економічна і мистецька еліта українського суспільства.

The modern students of Ukraine are looked through as a potential intellectual, political, economical and art elite of the Ukrainian society.

Нині в Україні поряд з процесами державотворення й утвердження культурно-історичних цінностей українців, відбуваються докорінні й неоднозначні трансформації у свідомості як окремої особистості, так і всього суспільства. Тому формування нових соціокультурних орієнтацій українського суспільства – актуальна проблема сьогодення, адже від того, яким цінностям та орієнтаціям воно надасть перевагу, як трансформується його світогляд багато в чому буде залежати розвиток нашої держави. Особливе місце в цьому процесі займає студентська молодь – найдинамічніша та наймобільніша частина суспільства, і, що надзвичайно важливо, – майбутня потенційна політична, економічна, культурна та мистецька еліта України.

На даний час велику теоретичну базу досліджень з проблем студентства складають наукові публікації українських учених: В. Андрущенко, В. Астахової, В. Бакірова, І. Бежа, В. Бежа, А. Бичко, І. Бойченко, Г. Волини, В. Воловича, М. Головатого, Л. Губерського, В. Євтуха, І. Зязюна, М. Кисельова, В. Князева, А. Колодія, А. Конверського, В. Крисаченка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лубського, М. Михальченка, І. Надольного, В. Панченко, О. Семашка, М. Хилька, В. Ярошовця; російських учених: А. Запесоцького, С. Іконникової, Л. Когана, І. Кона, В. Лісовського, Т. Петрової, Л. Рубіної, І. Селезньова, Є. Слуцького, В. Ядова. У своїх працях вони досліджували духовний світ і культуру студентства, його політичні, релігійні, психологічні, культурні орієнтації та екологічні пріоритети. Для вивчення проблем студентської молоді суттєве значення мають наукові роботи західноєвропейських дослідників Р. Арона, Г. Маркузе, К. Маннгейма, К. Поппера, А. Швейцера (аналізували різноманітні процеси у студентському середовищі 60–70 рр. ХХ ст.).

Студентство, як об'єкт дослідження, викликає певні труднощі, адже воно є неоднорідною і неоднозначною системною одиницею як за своєю структурою, так і за своїми функціями. Існує велика кількість соціально-стратифікаційних диференційованих ознак, які більшою чи меншою мірою впливають на формування студентської молоді – економічні, професійно-освітні, соціально-авторитетні, вікові, етнічні, національні, релігійні, сімейні. Проте істотною ознакою студентства є той факт, що воно більш оперативне, ніж інші прошарки молоді, відчуває нові тенденції в культурі, музиці, кіно, моді, літературі, образотворчому мистецтві. Студентська молодь надзвичайно швидко реагує на економічні, політичні й культурні трансформації, що відбуваються в суспільстві. Відповідно, базові цінності студентської молоді швидше, ніж інших верств суспільства, піддаються трансформації, але саме це робить студентство інтелектуальним і культурним авангардом молоді, інноваційним резервом реформаторської частини суспільства. З одного боку, студентство піддається культурно-виховному процесу суспільства, а з іншого, – воно само здатне брати активну участь у житті цього суспільства, включаючи економічну та політичну діяльність.

У сучасному українському суспільстві динаміку ціннісних орієнтацій визначає дисбаланс між матеріальними і духовними цінностями (притаманно для всіх суспільств, що трансформуються), відбувається переосмислення усталених норм і цінностей. Найперше це пов'язано з такими чинниками у суспільстві як ринкові перетворення в економіці, трансформації відносин власності, зміна соці-

альної структури суспільства, збідніння значної частини населення, залишки радянської соціальної і політичної культури, відносно нова європейська ідентичність, ідеологічна багатовекторність і різноспрямованість українського суспільства. На тлі загального домінування ірраціоналізму в світогляді суспільства, експансії масової комерційної культури, насадження психології споживацтва, переорієнтації на прагматичні цінності, відсутності цікавості до моральних і духовних надбань відбувається деградація суспільства, примітивізація смислу людського буття, навіть недооцінювання людського життя. Це стимулює асоціальні і протиправні форми самореалізації особистості – алкоголізм, наркоманію, проституцію, злочинність, обумовлює масове поширення містичних вчень і нетрадиційних культур, які є реальною загрозою для фізичного здоров'я і духовного розвитку молодого покоління. Окрім цього, "найбільше бракує у нас професійної, патріотичної і консолідованої національної еліти, що формує політичну владу. Нинішній істеблішмент дбає не про розбудову національної держави, а про власне збагачення з допомогою приватизації влади і державних ресурсів" [1, с. 179].

Отже, не дивно, що ціннісна картина сучасного українського суспільства відрізняється посиленням егоцентричних, індивідуалістичних, прагматичних, утилітарних цінностей; плюралізмом в оцінюванні знань і форм поведінки; послабленням патріотичних почуттів і посиленням космополітичних орієнтирів. Слід зауважити, що "цінності слугують соціальними індикаторами якості життя, а система цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб і інтересів індивідів і соціальних спільнот. Система цінностей, у свою чергу, робить зворотний вплив на соціальні інтереси і потреби, виступаючи одним з найважливіших стимулів соціальної дії, поведінки індивідів" [5, с. 112]. Однак парадоксом сучасної ситуації є посилення ролі одиничного, особистого на тлі глобалізації економіки, культури та інформації. Ця проблема створює головну своєрідність нової світоглядної атмосфери українського суспільства, окремих його особистостей, які рухаються до тотальності через розвиток індивідуальності та свободи. Тому сучасні ціннісні орієнтації особистості спрямовані на самоактуалізацію її потенціалу, на пошуки реалізації власних можливостей поза тиском буття, або всупереч цьому тиску; на адекватне пристосування особистості до всіх навколишніх змін, тобто на витворення її динамічної структури, збереження внутрішнього особистісного смислового та буттєвого центру, самозбереження власного "Я". Таким чином, у центрі уваги сучасної української держави має бути не просто людина, а молоде покоління, як представник майбутнього, джерело інновацій і чинник змін. Людина, перш за все молодь, – головне поле сучасних фінансових і духовних вкладень. Інвестувати в сучасне студентство означає інвестувати в високорозвинену українську державу в майбутньому.

"Реалізація далекосяжних національних планів має враховувати роль національної еліти в суспільному розвитку. Вимір "еліта – маси" є соціальною реальністю, яку не можна ігнорувати так само, як і класовий соціальний вимір. У кожній професії, в кожній соціальній і національній групі формуються найбільш кваліфіковані, інтелектуальні і авторитетні прошарки, вплив яких на широкий загал, їхня спроможність оцінювати ситуацію у власній сфері діяльності і в

нації в цілому становлять неочіненний національний капітал" [4, 18] – стверджує М. Попович. Формування національно зорієнтованої еліти є важливим чинником соціально-економічних, політико-правових і демократичних перетворень у суспільстві, а також суттєва роль еліти у вирішенні питань національного державотворення. Як відомо, існує багато концептуально-протилежних напрямів і підходів в осмисленні поняття "еліта" (М. Вебер, В. Геттсмен, Д. Донцов, В. Липинський, Г. Моска, Х. Ортега-і-Гассет, В. Парето, А. Тойнбі). Проте, попри значні розбіжності в розумінні поняття "еліта", є їй об'єднуюча риса – здатність еліти взяти на себе відповідальність за долю суспільства. Еліта – це особлива група людей, яка завдяки своєму інтелекту, нестандартності мислення і неординарності дій, завдяки своєму культурно-духовному розвитку і високим моральним якостям, стає "обраною" у різних сферах суспільного життя (політиці, мистецтві, науці, бізнесі). Якість еліти визначається якістю суспільства, і навпаки, еліта багато в чому формує суспільні пріоритети, духовні цінності, культуру мислення, мистецькі уподобання та ін. Відсутність еліти в державі призводить до негативних і тяжких наслідків: економічної слабкості, політичної нестабільності, культурної деградації, неконкурентоспроможності на міжнародній арені. Причиною виродження еліти є ігнорування морально-духовних й інтелектуальних цінностей. Чим бідніша країна, чим слабше розвинуті демократичні та соціальні права громадян, тим менше шансів для формування і розвитку повноцінної національної еліти.

Роль еліти в суспільстві є неоднозначною, за своїми функціями вона розподіляється на класи і типи. Так, наприклад, К. Маннгейм виділяв такі типи еліт: політичні, організаторські, інтелектуальні, художні, моральні і релігійні. Д. Лассуелл і А. Каплан запропонували свою класифікацію: 1) ті, хто реалізує офіційну владу; 2) шляхетні; 3) "справедливі"; 4) "популісти"; 5) "мужні"; 6) багаті; 7) спеціалісти; 8) ідеологи. Р. Мілс дав деталізовану класифікацію еліт американського суспільства: 1) "локальні приятельські сфери"; 2) "чотириста еліт метрополії" (коло багатих нью-йоркських родин); 3) "слави" (зірки кіно, театру, спорту тощо); 4) "великі багатії"; 5) "топ-менеджери"; 6) "багатії світу корпорацій"; 7) "політичне керівництво" [7].

Слід зазначити, що ці класифікації формулювалися для стабільних суспільств, а для суспільств, які перебувають у процесі трансформації (коли відбувається кардинальна зміна усталених цінностей і соціальних норм) вони дещо інші. Але суттєво те, що в умовах трансформації суспільства саме активність еліти певною мірою компенсує неспроможність діяльності суспільних інститутів. В умовах розгортання кризових явищ у соціумі завжди знаходяться особистості, здатні взяти на себе відповідальність за долонні рішення. Їхні здібності, розум, професійність, рішучість сприяють подоланню негараздів у суспільстві.

У сучасній Україні процес формування національної еліти відбувається у непростих умовах. Формування еліти – це довготривалий і складний процес. "Еліта – річ дуже дорога і для її підготовки та виховання потрібен час" [3, с. 29]. Тому навчання й виховання майбутніх поколінь – актуальна проблема сьогодення, адже висока освіта та національне виховання є запорукою становлення справжньої української еліти. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості, громадянина. Освіта функціонує, як відомо, в межах суспільно-виховного процесу. Система освіти будь-якого суспільства сприяє самореалізації особистості, підвищує її соціальний статус, сприяє забезпеченню матеріальними благами. При цьому освіта повинна давати не лише знання людині, але водночас і забезпечувати стан рівноваги і стабільності у суспільстві.

Звичайно, вступаючи до вищої школи молода людина вже має певні ціннісні орієнтації і сформований життєвою практикою світогляд, однак її духовний світ широко відкри-

тий для нових знань і впливів. У структурі індивідуальної свідомості особистості під дією виховних впливів може відбутися кардинальна перебудова – перегляд життєвих ідеалів, переакцентація цілей, смаків та уявлень; може здійснитися відмова від фундаментальних особистісних цінностей, переосмислитися власний досвід. Таким чином, через цілеспрямовано організовані системні виховні впливи на студентство можна сприяти повноцінному засвоєнню студентською молоддю цілісного світогляду, національного образу світу, духовного досвіду українства, морально-етичних норм, патріотичних настанов, гуманістичних ідеалів, національних та загальнолюдських цінностей.

Оскільки саме випускники ВНЗ поповнюють лави української еліти, то ціла низка інституцій сучасного українського суспільства повинна турбуватися про постійне удосконалення системи національної освіти та виховання. При цьому, підкреслює Т. Троїцька: "Концептуальне освячення національного виховання на сучасному етапі розвитку України має збагатити педагогічну освіту теоретичними обґрунтуваннями антропологічного, етнологічного, культурологічного, аксіологічного підходів, доповнити теорію гуманізації й гуманітаризації освіти антропологічними концепціями, які долають наявні у наукових працях односторонні погляди на гуманізм, природу людини, кроскультурність, діалогічність, толерантність тощо та удосконалюють технології, моделі, підходи і методи трансферу знань, антропологічну експертизу всіх заходів, що відбуваються у ВНЗ" [6, с. 70]. Особливе значення тут слід приділяти процесам, що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій молоді. Необхідно зосередити студентську молоддь на патріотичному вихованні, що певною мірою було дискредитоване радянською ідеологією і, на жаль, відповідним чином не реабілітоване незалежною Україною. Почуття патріотизму передбачає певну ієрархію ціннісних орієнтацій, у відповідності з якою почуття і усвідомлення обов'язку особистості перед нацією, перед своєю Батьківщиною, пріоритет національних цінностей перед індивідуалістичними, є визначальним. Патріотизм породжує у студентів повагу до своєї національної історії, мистецтва, традицій, взагалі гордість за свою націю, прагнення до її цивілізаційного поступу, він нероздільно пов'язаний з національною самосвідомістю особистості. Формування патріотизму зумовлене не тільки суб'єктивною, емоційно-моральною сферою особистості, але й об'єктивними умовами. Водночас, патріотизм – це не лише любов і повага до нації, це і почуття необхідності постійної боротьби за політичну, економічну й культурно-мистецьку свободу своєї нації. Тому національне виховання повинно передбачати формування патріота-борця, патріота-будівника незалежної України. Можна стверджувати, що деякі негаразди у нашій державі породжуються саме відсутністю патріотизму в значній частині населення України, особливо у адміністративній еліті певних регіонів. Еліта ж у суспільстві виступає творцем політичного й культурного життя, вона відповідає за долю країни. Підтвердження цих слів знаходимо у Д. Донцова: "За моральним упадком еліти слідує, як його тінь, заслужена кара нації" [2, с. 23].

Таким чином, студентство – високоосвічена, висококультурна і креативна частина молоді – постає у якості потенційної еліти суспільства в цілому, яка акумулює в своїх ідеях концепти майбутніх політичних, культурних і економічних перетворень у суспільстві.

Отже, студентство – це потенційна інтелектуальна, політична, економічна і мистецька еліта суспільства і від того, які ціннісні орієнтації сформуються у студентства сьогодні, багато в чому буде залежати перспектива розвитку української держави у майбутньому. Студентство – це вчені, архітектори, художники, інженери, вчителі, викладачі, лікарі, але *майбутні*. В рядах сучасної студентської молоді знаходяться *майбутні* держчиновники, депутати, міністри і президент країни. Іншими словами, студентство – це майбутня інтелігенція.

Прагнення студентської молоді до всього нового, її оперативне сприйняття трансформацій у суспільстві, відкритість до нових знань, з одного боку, і початкове усвідомлення покладених на неї суспільством надій і обов'язків, з іншого боку, визначають специфіку структури і динаміку ціннісних орієнтацій студентства. Звичайно, нинішня ситуація в Україні ускладнюється реформуванням не лише політичного і економічного улаштування країни, а й реформуванням самої системи освіти. Але важливо, щоб студенти (і в процесі навчання, і після закінчення ВНЗ) використовували отримані знання для реалізації своїх творчих потенцій; щоб це були не просто дипломовані люди з документально підтвердженим статусом бакалавра, спеціаліста чи магістра, а особистості, що вміють приймати власні рішення, відповідальні за свої вчинки і здатні чітко орієнтуватися у світі духовних цінностей. Випускники вищої школи повинні володіти професійними знаннями, відрізнятися толерантністю, мобільністю, відповідати основним вимогам етики ділового спілкування.

Водночас, молоді люди повинні пам'ятати, що шлях до елітарності є непростим і тернистим. Вони мають усвідомлювати, що входити до складу еліти – це не тільки влада й посади, а найперше, обов'язок і велика відповідальність перед нацією. До числа еліти зараховують тих, хто, окрім особистих і сімейних цілей, працює заради майбутнього

держави і нації; тих, хто окрім економічних, соціальних і політичних, виконує ще й важливі соціокультурні функції. Адже в будь-якій державі на еліту покладаються завдання формулювати і реалізовувати національну ідею, формувати культурне середовище, пропонувати стратегічні цілі розвитку країни. Культурність, чесність, професіоналізм і патріотизм – обов'язкові якості, що мають стати невід'ємною складовою у вихованні молодого покоління, а отже, і невід'ємною складовою поняття "еліта".

1. *Гордієнко М.* Еволюція національної держави в умовах нового світопорядку // Українознавчий альманах. Випуск 1: Український образ світу: особливості у світовому контексті. – К., 2009. – С. 174–180.
2. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 341 с.
3. *Ільїн В.* Обраність обмеженості // Народний депутат. – 2009. – № 1–2 (49–50), січень-лютий. – С. 28–30.
4. *Попович М.* Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М. В. Попович, А. М. Єрмоленко, В. Б. Федєєв, Г. Ю. Носова, Б. В. Попов, В. С. Лісовий та ін. – К.: Укр. центр духовної культури, 2005. – 328 с.
5. *Пустова Т.* Трансформація культурних цінностей в умовах глобалізації // Духовні цінності в умовах глобальних цивілізаційних трансформацій. – Дніпропетровськ: Ви-во Маковецький, 2009. – 404 с.
6. *Троїцька Т.* Антропологічні засади соціалізації студентської молоді в полікультурному суспільстві: проблеми, колізії, рецепції // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 22–23 травня 2008 р. – Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2008. – 304 с. – С. 68–70.
7. *Шульга М.* Правляча еліта сучасної України / Шульга М., Потехін О., Бойко Н., Парохонська О., Шульга Т. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 1998. – 68 с.

Надійшла до редколегії 15.09.09

Т. Антонюк, канд. іст. наук

ЯКІСТЬ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ГОЛОВНА УМОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто розвиток освіти в умовах трансформації українського суспільства. Проаналізовано чинники, котрі визначають перспективи розвитку освітньої системи України на вітчизняному та європейському ринку міжнародних освітніх послуг. Визначено фактори, що впливають на підвищення конкурентоспроможності освіти, приділено увагу європейським стандартам якості освіти та проблемам української освітньої системи в досягненні цих стандартів. Визначено завдання для підвищення якості освітніх послуг як головної умови конкурентоспроможності вітчизняної системи вищої освіти.

The article considers the education development in the conditions of Ukrainian society's transformation. The factors which determine prospects of the Ukraine educational system development at the native market and the European market of international educational services are analyzed. The author determines the factors which influence an increase of education's competitive ability. The article pays attention to the European standards of education's equality and to the problems of the Ukrainian educational system in achievement of these standards. It defines the tasks for upgrading of education's services quality as a main condition of competitive ability of the native higher education system.

Актуальність проблеми. В умовах переходу до демократії гостро постала проблема модернізації всіх сфер життя українського суспільства. Очевидною є потреба для суспільства зміни освітньої парадигми та освітніх орієнтирів, адже освіта відіграє вирішальну роль у розбудові держави. Освіта є життєво важливою функцією, ключовим сектором та умовою існування суспільства. Функцією у тому сенсі, що освіта формує особистість у усій її багатомірності, а не просто дає знання і професію. Звідси – провідна, пріоритетна роль освіти, знання, особливо наукового, а не лише знання загальноінтелектуального у житті особистості і соціуму. XXI століття оголошено ЮНЕСКО "століттям освіти". Історичний досвід свідчить, що досягти бажаного соціального, економічного прогресу не може жодна держава, де наука і освіта розвиваються за "залишковим принципом" фінансування, де освітні програми є справою не першорядною. Високорозвиненими і демократичними нині є лише ті країни, де фінансування освіти є пріоритетною справою держави і суспільства, а освітні проблеми і технології займають домінуючі позиції в політиці урядів. Освіта у багатьох випадках є вирішальним фактором не лише звичайного соціально-економічного, політичного суперництва між державами. Освіта – це духовність, система цінностей, яку можна вдало і цілеспрямовано нав'язати великій кількості людей. Освіта – необхідна умова підготовки молоді до життя, її соціалізації, залучення до духовних надбань людства. Вона – базис формування нового покоління, пріоритетом для якого є цінності демократії і громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Піднята нами проблема знайшла своє широке відображення у багатьох сучасних українських дослідників. Питання сучасного стану освіти в Україні та перспективи її розвитку досліджують А. Алексюк, І. Бех, О. Гребельник, М. Дробноход, І. Зязюн, Б. Клименко, Т. Красікова, В. Кремень, О. Сухомлинська, Т. Усатенко, Ю. Шумилова та інші. Аналіз та механізми розв'язання наявних у освітній сфері проблем на сучасному етапі подають нормативно-правові документи, постанови уряду та інші законодавчі акти, що регулюють розвиток освітньої галузі. Широко висвітлюється дана проблема в сучасній Україні засобами масової інформації, оскільки питання вищої освіти останніми роками все більше привертає увагу громадськості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження є аналіз розвитку освіти в умовах відходу від радянської освітньої парадигми на основі напрацьованих за останні роки нормативно-правових документів, що регламентують освітню галузь та на прикладі діяльності сучасних українських вишів. Ставиться завдання виявити чинники, котрі визначають перспективи освітньої системи України на вітчизняному та європейському ринку міжнародних освітніх послуг, а також визначити фактори, що впливають на підвищення конкурентоспроможності освіти та завдання для підвищення якості освітніх послуг в Україні як таких, що безпосередньо забезпечують конкурентоспроможність системи вищої освіти.